

SELAHADDİN EYYUBİ'NİN KUDÜS HAÇLI KRALLIĞIYLA YAPTIĞI 576/1180 YILI ANTLAŞMASI¹

Ziya POLAT

Mardin Artuklu Üniversitesi

ÖZET: Bölgede İslâm birliğinin kurulması zor ve uzun bir süreçti. Selahaddin, kısa bir süreliğine de olsa bu süreci tamamlamadan Mısır üzerinden Haçlıları imha denemesine girdi. Fakat sonuç tam bir hezimetti. Remle yenilgisi az daha canından olmasına sebep olacaktı. Bu yenilgi, Selahaddin için önemli bir tecrübe olmuş, İslâm birliği sağlanmadan Haçlıları bölgeden çıkarmanın neredeyse imkânsız olduğunu anlamıştı. Dolayısıyla Remle yenilgisinin yaralarını kısa sürede sarmış, Haçlıların bundan istifade etmelerinin önüne geçmişti. Hatta öyle ki; Selahaddin'in bölgede olmadığı süre içerisinde Haçlıların yaptığı akınlar ve muhasaralar başarısızlıkla sonuçlanmış, kaybettikleri onları zaafa uğratmıştı. Selahaddin'in bölgeye gelmesiyle birlikte Haçlılar büyük hezimetler almış, hareket edemeyecek duruma gelmişlerdi. Bu makalede Selahaddin'in bölgede İslâm birliğini kurma süresince Haçlılarla yapılan 1180 yılı antlaşması ele alınacaktır. Bu çerçevede antlaşmanın sebepleri, içeriği ve ihlal edilmesinin nedenleri dönemin kaynakları esas alınarak irdelenecektir.

ANAHTAR KELİMELER: Nureddin, Selahaddin, Beytülmakdis, fetih, Kudüs Haçlı Krallığı, Haçlılar, antlaşma, İslam birliği.

Giriş

Büyük Selçukluların veziri Nizamülmülk'ün, ardından Büyük Sultan Melikşah'ın 1092'de vefatı devletin iç mücadelelerle uğraşmasına neden olmuştu. Bu durum Biladüşşam denilen bölgede birbirleriyle mücadele eden yarı otonom şehir yapıları ortaya çıkarmıştı. Haçlılar,

bölgeye bu bölünmüş yapıdan istifade ederek yerleşmiş ve giderek toprak işgallerini genişletmişlerdi. Haçlı istilasına karşı durmak isteyen liderlerin önündeki en büyük sorun da bu parçalanmış yapıydı. Bu sorun aynı zamanda ilk dönem yapılan mücadelelerin sonu vermemesinin de en önemli sebebidir.

Uzun mücadeleler sonucunda İmadüddin Zengi ile birlikte oluşan yapı, bölgede birliğin önemini ortaya koymuştu. Bu süreç Nureddin Zengi ile devam etmiş; fakat o, bölgede birlik kurduktan sonra Beytülmakdis üzerine sefer düzenlemeye fırsat bulamadan 1174'te vefat etmişti. Bölgedeki Müslümanları endişeye sevk eden bu durum, birliğin parçalanmasıyla sonuçlanmıştı. Nureddin'in emirleri arasında en güçlüsü olan Selahaddin, Mısır'daki şartlar yüzünden bir müddet bölgeden uzak kalsa da nihayet 1174 sonbaharında yüzünü Suriye'ye dönmüştü.

Başından beri Haçlılarla mücadelenin Suriye/Şam merkezli sürdürülmesi gerektiğini düşünen Selahaddin, Şam'da bulunan âlim ve emirlerin davetiyle 28 Ekim 1174'te şehre gelerek hâkimiyetini ilan eder. Mısır gibi büyük bir ülkeyi yönetmesi bakımından Nureddin'in en güçlü emiri olan Selahaddin, Şam'a yerleştikten sonra Nureddin'in oğlu el-Melikü's-Salih İsmail'e bir mektupla itaatini bildirip, onun adına hutbe okutup para bastırmaya devam eder. Birlikte Haçlılarla mücadele etme beklentisinde olan Selahaddin, emirlerin etkisinde olan el-Melikü's-Salih İsmail'den beklenmedik bir tepki alır. Bundan sonra Haçlılarla mücadelenin liderliğini yapacak olan Selahaddin, karşısında güçlü bir muhalefetin varlığını görür. Dolayısıyla bundan sonra iki cephede birden mücadele etmek zorunda kalacaktır. Muhalif cepheyle olan mücadele on yıldan fazla sürecek ve beklenenden daha çetin olacaktır. Dolayısıyla bu süreç Beytülmakdis'in fethini geciktirecektir.

Haçlılarla mücadelesine bakıldığında Selahaddin kendisine üç önemli hedef belirlemiştir. Bunlardan ilki, bölgesel İslâm birliğini kurmaktır (Demirkent, 2004: 129; Davenport, 2003: 28; Cahen, 2010: 197). Çünkü Nureddin'in vefatı sonrası birlik dağılmış, bölgedeki emirler, Müslümanların menfaatinden ziyade hâkimiyetlerini güçlendirme derdine düşmüşlerdir. Nitekim bu emirler bir yandan

birbirleriyle mücadele ederken diğer yandan birbirleri aleyhine Haçlılarla her türlü ittifaka girmektedirler. Dolayısıyla bu şartlar altında Haçlılarla sağlıklı bir mücadelenin yürütülemeyeceği açıktır. Selahaddin'in ikinci hedefi, Beytülmakdis'i Haçlılardan geri almak, diğeri de bölgedeki Haçlı işgalini sona erdirmektir.

İlk hedef gerçekleşmeden diğerlerine ulaşmanın imkânsız olduğunu bilen Selahaddin aynı anda iki cephede birden mücadele etmek zorunda kalacaktır. İşte bu mücadele esnasında muhalifleri gibi Haçlılarla ittifaklar kurmaz, fakat bazen ordusunu dinlendirmek ve mücadele ettiği cepheyi bire düşürmek için tarafların biriyle antlaşma yapar (Hillenbrand, 2015: 189). Bu çerçevede Beytülmakdis'in fethine kadar Haçlılarla üç antlaşma yapar. Bunlardan 1174 yılında yaptığı ilk antlaşmayla Haçlılar tarafından fiilen tanınır ve bu süreçte muhaliflerle yaptığı mücadeleden başarıyla çıkarak bağımsızlığını elde ederek Suriye'ye yerleşir. Fakat Suriye'ye yerleşmek Haçlılarla mücadele etmenin sadece ilk adımıdır.²

ANTLAŞMANIN SEBEPLERİ VE ANTLAŞMAYA GİDEN SÜREÇ

Selahaddin Suriye'de hâkim olduğu bölgelerle ilgili düzenlemeler yaptıktan sonra Turanşah'ı, Dimaşk'ta güçlü bir orduyla vekil olarak bırakıp Rebiülevvel 572/Eylül 1176'da Kahire'ye gitti. Mısır'a vardıkdan sonra ülkede güvenlikle ilgili bazı önemli düzenlemeler yapılmış, Kahire ve diğer şehirlerin korunması için ihtiyaç görülen yerlere surlar inşa edilmeye başlanmıştı (el-Makrîzî, 1997: I, 173). Çünkü Suriye'de Müslümanlar arasındaki dağınıklığın sonuna gelmiş, muhtemelen bir müddet sonra mücadelenin yönü Haçlılara dönecekti. Dolayısıyla Selahaddin'in, Haçlılarla rahat bir şekilde mücadele edebilmesi için naiblerine bıraktığı Mısır'la ilgili, kafasında herhangi bir soru işaretinin olmaması gerekiyordu. Her ne kadar Haçlılar çeşitli akınlarla önceki antlaşmayı ihlal etmişlerse de Suriye'de yaklaşık bir yıl boyunca her iki tarafı da sevindiren savaşız bir dönem yaşanmıştı (Runciman, 2008: II, 343; Gibb, 1973: 21).³ Selahaddin'in Mısır'da olmasının bunda büyük bir payı olduğu söylene de Kudüs Krallığı'nda işlerin iyi gitmemesi ve iç çatışmalar bunun en büyük sebebiydi. Mesela hasta olan kralın geleceği belirsizdi. Oluşacak herhangi bir boşluğu doldurmak amacıyla

Avrupa’da kralın kız kardeşleri için koca aranıyordu (Lyons-Jackson, 2006: 183). Bu amaçla Avrupa’ya giden heyet, aynı zamanda Selahaddin’e karşı ittifak arayışlarına da girdi. Çünkü 1174 yılında yapılan Şam Antlaşması’nı ihlal eden Haçlılar, Selahaddin’den her an bir saldırı bekliyorlardı. Fakat hem Avrupa’da hem de Bizans’ta durumlar pek iç açıcı değildi (Runciman, 2008: II, 344). İttifak arayışlarının başarısız olması, Haçlı cenahında yeni bir antlaşmanın kapısının aralanmasına neden olmuştu. Kısacası Haçlılar barış yapmak zorundaydı. Fakat Kadı Fadıl’ın iddiasına göre içinde buldukları sıkıntılara rağmen Haçlılar kılıç zoruyla barış yapmak mecburiyetinde kalmışlardı (Lyons-Jackson, 2006: 183; Köhler, 2013: 225).

Selahaddin Mısır’dan, Kudüs Krallığı’na saldırmak niyetiyle Cemaziyelevvel 573/Ekim 1177’de ülkeden ayrıлып Haçlıların işgal ettiği topraklara giriş yaptı (el-Bündârî, 2004: 153; İbnü’l-Esîr, 2003: X, 85). Bu harekât, Nureddin’den sonra Haçlıların işgali altındaki topraklara yapılan ilk önemli seferdi (Şeşen, 2000: 96). Çünkü Suriye’deki muhalefet yüzünden şimdiye kadar yüzünü Haçlılara dönemeyen Selahaddin, uzun zamandır tasarladığı stratejisini uygulamak istiyordu: Düşmanı açık alana çekip Haçlı ordusunu imha etmek. Böylece daha az insan zarar görmüş olacak ve daha kısa yoldan zafere ulaşacaktı (Lyons-Jackson, 2006: 157). Sultan, Haçlı ordusunu meydan muharebesine zorlamak amacıyla bir müddet krallık topraklarında yağma hareketlerinde bulunup Beytûlmakdis’e, yani kuzeye doğru yoluna devam ederek Askalan’a vardı ve orada da çeşitli yağma hareketlerinde bulundu (İbnü’l-Esîr, 2003: X, 85). Durumdan haberdar olan Haçlı Kralı IV. Baudouin, eli silah tutan herkesi Askalan’da kendisine katılmaya çağırıldı. Selahaddin, bu çağrıya yanıt veren ilk grubu esir alınca, aşırı bir özgüvenle özensiz ve dağınık bir şekilde yağma faaliyetlerine devam etti (İbn Vâsıl, 1957: II, 59; Runciman, 2008: II, 348). Bu arada IV. Baudouin hazırlıklarını tamamlayıp, Tapınak Şövalyeleri’nin de dâhil olduğu ordusuyla Selahaddin’i karşılamak amacıyla İslâm ordusunun olduğu bölgeye doğru yürüyüşe geçti. Haçlı ordusu 1 Cemaziyelahir/25 Kasım’da Remle’de yorgun ve dağınık olan İslâm ordusuna ani bir baskın yaptı. Hazırlıksız bir şekilde yakalanan Müslümanlar saldırıya direnemeyip mağlup oldu. Ordunun bir kısmı kılıçtan geçirildi bir kısmı da esir alındı. Selahaddin öldürülmekten

veya esir edilmekten son anda kurtulmuş, Fâkih İsa el-Hekkâri⁴ gibi ileri gelenlerin bir kısmı da Haçlılar tarafından esir alınmıştı. Haçlılar bu ani saldırı sonucu büyük miktarda ganimet elde etmişlerdi. Hezimet sonrası dağınık bir şekilde çöl yolundan Kahire'ye dönmeye çalışan ordunun kalan kısmı aşırı sıcaklar sebebiyle Haçlı saldırısından daha büyük bir kayıp vermişti (İbn Şeddâd, 1994: 97; Willermus, 1943: II, 430-432). Sıkıntılı bir yolculuktan sonra Selahaddin, 15 Cemaziyelahir 573/7 Aralık 1177 günü Kahire'ye vardı. Ardından Haçlıların takibi veya ani saldırı ihtimaline karşılık hemen gerekli önlemleri aldı (İbnü'l-Esîr, 2003: X, 85; Şeşen, 2000: 99).⁵

Remle Zaferi Haçlıları bir hayli umutlandırmıştı. Bu amaçla Selahaddin'in toparlanmasına fırsat vermeden Suriye'de yağma ve ani saldırı türünden bazı girişimlerde bulundular. Bu esnada Batı'dan Haçlı cenahına asker ve teçhizat yardımı gelmişti. İmâdüddin el-İsfahânî'nin ifadesine göre gelen destek Haçlıları daha da cesaretlendirmişti. Bunun üzerine ilk olarak Hama'yı gözlerine kestirip 21 Cemaziyevvel 573/15 Kasım 1177 günü orayı kuşattılar (el-Bündârî, 2004: 163; Ebû Şâme, 1997: II, 470). Şehri Selahaddin adına o sırada hastalıktan dolayı ölümlerle pençelesen dayısı Şihabüddin Mahmud yönetiyordu. Dört gün süren şiddetli kuşatma sonucu Haçlılar bir netice elde edemedi kuşatmayı kaldırıp Harim kalesine yöneldiler. Çünkü kaleyi yöneten Gümüştekin (ö. 1177), aralarında çıkan anlaşmazlık sebebiyle, el-Melikü's-Salih İsmail'in emriyle öldürülmüş, kale savunmasız kalmıştı. Haçlılar durumdan istifade edip orayı alabileceklerini düşünüp tam dört ay boyunca kuşattılar. Neticede Haleb yöneticilerinin, Haçlıları, Selahaddin ile korkutup onlara para teklif etmeleri sonucu Haçlılar kuşatmayı kaldırıp gittiler (İbn Vâsıl, 1957: II, 64; İbn Şeddâd, 1994: 97; İbnü'l-Esîr, 2003: X, 87).

1180 yılında yapılan antlaşmanın en önemli sebebi Haçlıların bu tarihe kadar Suriye topraklarına sürekli saldırılarda bulunması, fakat neredeyse tamamında büyük kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kalmalarıydı (İbnü'l-Esîr, 2003: X, 89-91). Bu saldırıların en önemlilerinden biri, bizzat IV. Baudouin'in başında bulunduğu yüz kişilik bir yağma grubunun Tellü'l-harra denilen yerde İzzeddin Ferruḥşah'a (ö. 1182) rastlaması ve büyük bir zayıyat vererek geri çekilmesi olmuştu. Kral IV. Baudouin yaralı bir şekilde canını zor

kurtarmış; fakat birçok seçkin şövalye, özellikle krallığın en büyük ve tecrübeli memuru Onfroi de Toron, öldürülmüştü (İbnü'l-Esîr, 2003: X, 93; Runciman, 2008: II, 351; Şeşen, 2000: 102-103). Haçlılara en büyük darbeyi vuran ve antlaşma talebinde bulunmak zorunda bırakan asıl olay Mercu'l-Uyun'da, Kudüs Kralının ve Kont III. Raymond'un başında olduğu Haçlı ordusunun 2 Muharrem 575/9 Haziran 1179'da Selahaddin ve İzzeddin Ferruhşah'ın ortak harekâtıyla imha edilmesidir. Bir nevi Remle'ye nazire diyebileceğimiz bu olay, krallık için bardağı taşıran son damla olmuştur. Çünkü bu savaşta da birçok kont ve şövalye ya öldürülmüş ya da esir edilmişti. Esirler arasında Baudouin de Ibelin, Tapınak Şövalyeleri'nin reisi Hugue gibi isimler de vardı (Ebû Şâme, 1997: III, 28; İbn Vâsıl, 1957: II, 75-76; Runciman, 2008: II, 351; Şeşen, 2000: 103).⁶

Selahaddin'in Baalbek anlaşmazlığıyla uğraşmasını fırsat bilen Haçlılar, Ürdün nehri üzerinde Beytül-Ahzan adını alan bir kale inşa etmeye başlamışlardı (el-Bündârî, 2004: 197; Şeşen, 2000: 102). Batılı araştırmacılara göre bu inşaat aynı zamanda Şam Antlaşması'nın ihlali anlamına gelmekteydi (Köhler, 2013: 227).⁷ Stratejik açıdan önemli olan bölgeye kalenin inşasını haber alan Selahaddin, onları bundan vaz geçirmek için yüz bin altın teklif etmiş, fakat Haçlılar bu cömert teklifi reddetmişti. Hemen ardından da Mercu'l-Uyun'da büyük bir hezimet yaşayan Haçlılar orayı korumada aciz kalmışlardı. Çünkü Selahaddin elde ettiği zaferden sonra vakit geçirmeden kaleyi kuşatmış ve bir müddet sonra da kılıç zoruyla ele geçirip yıktırmıştı. Fakat Selahaddin bu başarısının karşılığını yeterli bir şekilde alamadı. Çünkü kalede öldürülen Haçlı askerlerinin cesetleri olduğu gibi ortalıkta bırakılınca, sıcak havanın etkisiyle etrafta pis koku ve salgın hastalık yayılmaya başlamıştı. Bu salgın bir müddet bölgede oyalanan İslâm ordusuna bulaşmış, onlarca büyük emîr ve çok sayıda asker vefat etmişti. Bu kadar çok sayıda emîrin birden vefatı muhtemelen şimdiye kadar Selahaddin'in verdiği en büyük komutan kayıplarından biriydi (İbnü'l-Esîr, 2003: X, 101; Lyons-Jackson, 2006: 180). Ordusu için büyük bir darbe anlamına gelen bu durum, Selahaddin'in Haçlıların barış teklifini kabul etmesinde etkili olmuştur.

1180 yılında yapılan antlaşmanın başka bir nedeni kıtlıktı. Dönemin kronikleri bu antlaşmanın yapıldığı tarihlerde bölgede büyük bir kıtlığın devam ettiği bilgisini verirler. Özellikle Haçlıların yaptıkları akınlarda sonuç elde edememeleri ve Müslümanların hâkimiyetindeki bölgelerde rahatça ticaret yapamamaları, kıtlığın şiddetinin artmasına neden olmuştu. Aslında Suriye'de hüküm süren bu kıtlık her iki tarafı da ciddi anlamda etkiliyordu. Diğer sebeplerle birlikte değerlendirildiğinde kıtlığın antlaşma yapmayı kolaylaştırıcı bir sebep olduğu söylenebilir (Willermus, 1943: II, 447; İbnü'l-Esîr, 2003: X, 92; Lyons-Jackson, 2006: 164, 183).⁸ Öte yandan İslâm coğrafyası açısından düşünüldüğünde bu durum Mısır'ı da etkilemiş, özellikle 1179'da Nil nehrinin taşmaması sonucu devlet yönetiminde mali sıkıntılara neden olmuştu (Lyons-Jackson, 2006: 181).

Selahaddin'i Haçlılarla antlaşma yapmaya iten başka bir neden de Anadolu Selçuklu Devleti ile olan sorunlardı. Selahaddin hem Haçlılar hem de II. Kılıçarslan ile eşzamanlı mücadeleyi göze alamazdı (İbnü'l-Esîr, 2003: X, 102; Lyons-Jackson, 2006: 181; Köhler, 2013: 230). Ayrıca Haleb meselesi henüz kesin bir çözüme kavuşturulmamıştı. Dolayısıyla muhalifler de Selahaddin'in zayıf bir anını yakalar ve kendilerini biraz güçlü hissederlerse saldırıya geçebilirlerdi. Bütün bunları göz önünde bulunduran Selahaddin Haçlıların antlaşma teklifini kabul etti. Yapılan görüşmeler Mayıs 1180'de neticelendi (Hindley, 2011: 159).

ANTLAŞMA

Selahaddin, Mısır'dan Haçlıların işgal ettiği topraklara saldırmanın büyük tehlikelere yol açtığını yaşayarak öğrenmişti. Remle hezimetinin sonrası dönüş yolunun çöl olması büyük bir zayıflığın verilmesine neden olmuştu. Bunun sonucu olarak Mısır'dan yapılacak akınlara akıllıca olmadığı görülmüştü. Diğer yandan Haçlılar, Remle'de elde ettikleri başarı sonrası Selahaddin'i yenebileceklerini düşünmüşlerdi. Bu amaçla Suriye'de akınlara sıklaştırmış, daha fazla yağma hareketlerinde bulunmaya başlamışlardı. Fakat Selahaddin, yaşadığı tecrübe sonrası hem Suriye'de hem de Mısır'da tedbirlerini arttırdı, Haçlılar beklenmedik yenilgiler almışlardı. Özellikle Mercu'l-Uyun hezimetinde çok sayıda kont esir alınmış, büyük umutlarla inşa ettikleri Beytü'l-Ahzan kalesi de yerle

bir edilmişti. Daha fazla kaybı göze alamayan Kudüs Kralı IV Baudouin, Selahaddin'den antlaşma talep etmek zorunda kalmıştı (el-Bündârî, 2004: 197; İbnü'l-Esîr, 2003: X, 101; Willermus, 1943: II, 447; Ebû Şâme, 1997: III, 54; İbn Vâsıl, 1957: II, 97).⁹

Haçlıları antlaşma teklif etmeye iten asıl sebebin kendi aralarında yaşadığı anlaşmazlıklar olduğu ifade edilmişti. Çünkü kral hastaydı ve onun yerine geçecek kimse yoktu. IV. Baudouin, Kudüs Krallığı'nın geleceğini güvenceye almak için kız kardeşlerini uygun adaylarla evlendirmek zorundaydı. Fakat bu konuda bir türlü anlaşamıyorlardı (Lock, 2006: 66). Haçlıların bu sıkıntılarını bilmesine rağmen Selahaddin, onlarla antlaşma yaparak Haçlılara sorunlarını çözme fırsatı vermişti (Hamilton, 2000: 159; Köhler, 2013: 229). Zira Suriye'de henüz tam olarak birlik sağlanmadığı için acele etmesine gerek yoktu. Diğer yandan uzun yıllardır Suriye'de kıtlık hüküm sürmekteydi. Üstelik Selahaddin'in Anadolu Selçuklu hükümdarı ile Artuklu beyi arasında çıkan sorunları çözmek amacıyla Anadolu'ya gitmesi gerekiyordu.

Haçlılarla antlaşma yapmak için neredeyse bir yıldır görüşmeler devam ediyordu. Çünkü yukarıda ifade edildiği gibi denklemde dengeyi değiştiren birçok unsur vardı. Bunların tümünün aşılabilmesi için zamana ihtiyaç vardı. Tüm bu nedenlerle antlaşmanın kabulüyle ilgili kesin netice 1180 yılının yazında alınabildi (Lyons-Jackson, 2006: 182).¹⁰ Bu, Selahaddin'in, bağımsız hareket etmesinden bu yana, Kudüs Krallığı'yla yaptığı ikinci antlaşmaydı.

Kudüs Kralı antlaşma için görüşme yapmak üzere Selahaddin'e haberciler gönderdi... Selahaddin istekli bir şekilde öneriyi kabul etti. Hâlbuki öneriyi kabul etmesinin sebebi kendi kuvvetlerine güvenmemek ya da bir önceki yıl sıkça mağlup ettiği kuvvetlerimizden korkmak değildi. Öneriyi kabul etmesinin gerçek sebebi Dimaşk bölgesinde birbirini takip eden beş yıl boyunca süren aşırı kuraklığın, insan ve hayvan için her türlü iâşenin eksikliğine neden olmasıydı (Willermus, 1943: II, 447).

Willermus antlaşmanın tarihi hakkında net bir bilgi vermese de konuyu Selahaddin'in, Beytü'l-Ahzan kalesini yıkmasından sonra anlatması, İslâm tarihçileriyle uyumlu ve yerinde bir tespittir.

Dolayısıyla antlaşmanın zamanı konusunda herhangi bir tartışma yoktur. Willermus'un İslâm tarihçileriyle örtüştüğü ikinci konu, antlaşma teklifinin Haçlılar tarafından yapıldığı meselesidir. Bunun da sebebinin kıtlık olarak açıklamaktadır. Fakat müellif bu sorunu biraz abartmış gibidir. Yani antlaşmanın sebeplerinden biri olsa da tek belirleyici değildir. Çünkü Willermus'un kendi ifadesine göre kıtlık yıllardır sürüyordu. Eğer antlaşma sadece bu problemden dolayı yapılmış olsaydı daha önceki yıllarda yapılırdı. Aksine antlaşmaya sebep olan asıl sorunlar Haçlıların 1179 yılı içerisinde üst üste aldığı yenilgiler ve kendi aralarındaki çekişmelerdir. Zaten müellif satır aralarında bunu ifade etmektedir. Onları bu noktaya getiren süreç ise 1177 yılındaki Remle başarısıdır. Çünkü bu başarı Haçlılar için büyük bir motivasyon kaynağı olmuş, burada elde ettikleri zafer, kuraklığı onlara unutturmuştu. Haçlılar Remle zaferinin etkisiyle İslâm topraklarına akınları olabildiğince arttırmıştı. Hama ve Harim muhasaraları, Mercu'l-Uyun hezimetleriyle sonuçlanan akın bunlara örnek olarak verilebilir (İbnü'l-Esîr, 2003: X, 87-88, 95; Şeşen, 2000: 101). Ancak bu akınlardan ciddi bir başarı elde edemedikleri ifade edilmişti. Kısacası Willermus'un antlaşmaya giden süreç içerisinde gözden kaçırdığı asıl sebep Haçlıların bir yıl içinde Selahaddin'den çok büyük darbeler alması ve yukarıda ifade edildiği gibi Selahaddin'in Anadolu ile uğraşmak zorunda kalmasıydı. Willermus ikincisinden hiç haberdar değil gibidir (Lyons-Jackson, 2006: 183).

Haçlılar barışa meyletmişlerdi. (Selahaddin'in) istediği şartlar kabul edilince onlarla antlaşma yapıldı. İbn Barzan (Baudouin de İbelin¹¹)'a karşılık yüz elli bin Suriye dinarı ve bin Müslüman esirin serbest bırakılması fidyeye olarak (kararlaştırıldı). (Haçlılar) hazırladıkları parayı ve esirleri, (Müslümanlar) da rehinelere getirip (karşılıklı değiştirdiler). (Taberiye) Kontu Hugh'un elli beş bin dinara (serbest bırakılması) kararlaştırıldı. Antlaşma ile birlikte ileri gelenlerin tamamı serbest kaldı (el-Bündârî, 2004: 220).

Bündârî'nin antlaşmanın kimin tarafından talep edildiğini içeren bu kaydı Willermus tarafından da desteklemektedir. Diğer kayıtlarla birlikte düşünüldüğünde Selahaddin'in talebi kabul etmesinde antlaşmanın uzun vadeli stratejisine hizmet edecek olmasının büyük bir etkisi vardı. Daha önce de ifade edildiği gibi bu stratejinin amacı öncelikle bölgede İslâm birliğini sağlamaya, sonra

Beytülmağdis'i fethetmeye daha sonra da Haçlıları Filistin'den çıkarmaya yönelikti. İlk amacına hizmet etmesi bakımından ortaya çıkan Artuklu-Anadolu Selçuklu kavgası, Selahaddin için büyük bir fırsat anlamına gelmekteydi. Eğer bu sorunun üstesinden gelebilirse bölgede birliğin yolu açılmış olacak ve Haleb'i bir ada gibi kuşatmış olacaktı.¹² Sonraki adım ise Haleb'in ilhakı olacaktı ki bu da Beytülmağdis'in fethinin anahtarıydı (Runciman, 2008: II, 352).¹³ Bu antlaşma tam olarak buna hizmet edecekse teklif niçin kabul edilmesin ki?¹⁴

Barişin Haçlılar tarafından istendiği konusunda ittifak eden kaynaklar, içerik konusunda bir yandan birbirinden tamamıyla farklılaşmakta diğer yandan da birbirini tamamlamaktadır. Alıntılanan metinde görüldüğü üzere İmâdüddin el-İsfahânî daha çok Mercu'l-Uyun savaşı sonrası esir edilen Haçlı kontlarını antlaşmanın konusu yapmaktadır. Aynı şekilde İbn Vâsil antlaşmadan bahsetmese bile Mercu'l-Uyun zaferinde esir edilen İbelin kontu Baudouin'in, bir yıl sonra yüz elli bin dinar fidye ve bin Müslüman esir karşılığı serbest bırakıldığını yazar (İbn Vâsil, 1957: II, 76; Hillenbrand, 2015: 579). Bu da antlaşmanın yapıldığı tarihe denk gelmektedir. Dolayısıyla Willermus bu konuda herhangi bir şey söylemese bile İslâm tarihçilerinin birbirlerini destekler bilgiler vermesi antlaşmanın bir bölümünün esir alınan kontlarla ilgili olduğu sonucuna varılabilir. Bündârî'ye göre Haçlılar antlaşmanın içeriği konusunda (özellikle esir kontlar) tam anlamıyla Selahaddin'e teslim olmak zorunda kalmışlardı. Büyük yük altına girseler de esir olan kontların özgürlüklerine kavuşmalarının, Kudüs Krallığı'nın ileriye dönük strateji geliştirmelerine önemli katkıları olacağı muhakkaktı. Özellikle de iki yüzden fazla önemli şövalyenin esareti düşünüldüğünde bunun krallığa nasıl bir darbe vurduğu daha iyi anlaşılacaktır. Ama krallığın ihtiyacı sadece söz konusu kontlar değildi. Haçlı krallığının toparlanabilmesi için ciddi bir zamana ihtiyacı olacaktı. Dolayısıyla antlaşmanın sadece bu maddelerden oluştuğu düşünülmemelidir. Yani Bündârî'nin bu kaydının antlaşmanın sadece bir kısmını içerdiği söylenebilir. Çünkü Willermus'un yukarıdaki anlatısında bir yandan kıtlıktan bahsedilirken diğer yandan alınan mağlubiyetlerden dolayı oluşan kayıplara da atıf vardır. Devamında bunları destekler mahiyette

verdiği bilgilerde Willermus, antlaşma ile ilgili büyük bir eksikliği tamamlar:

Buna göre antlaşma hem yabancılar hem de yerliler için karada ve denizde geçerli olmak üzere yapıldı ve iki taraf arasında yeminlerle teyit edildi. Antlaşma bizim için önem taşıyan herhangi bir şart koymaksızın eşit şekilde yapıldı. Bu daha önce yaşanmamış bir şeydi. Bu yüzden şartlar bizim için biraz küçük düşürücüydü (Willermus, 1943: II, 447).

İslâm tarihi kaynaklarında bu alıntıyı destekleyecek bir bilgiye ulaşılamasa da içerik bakımından alıntı, antlaşmanın ruhuna herhangi bir aykırılık teşkil etmemektedir. Aksine, antlaşmanın Müslüman tarihçiler tarafından ihmal edilen, ticaret ve denizle ilgili kısımlarını, tamamlamaktadır. Bununla birlikte Selahaddin’in antlaşmadan hemen sonra, Artuklular ile Anadolu Selçukluları arasındaki sorunu çözmek için Anadolu’ya yönelmesi, antlaşmanın oldukça geniş bir kapsamda olduğunun göstergesidir (İbnü’l-Esîr, 2003: X, 102; el-Bündârî, 2004: 220). Aksi halde Sultanın bu kadar rahat hareket etmesi imkân dâhilinde olmayacaktı.

Antlaşma, Müslüman ve Hristiyan tacirlere her iki devletin sınırları içinde serbest hareket etme hakkı tanıyordu (Runciman, 2008: II, 360). Bu da daha çok Haçlıların menfaatine olan bir durumdu. Çünkü Müslümanlar zaten kendi aralarında ticaret yapıyorlardı ve Mısır üzerinden denizle bağlantılarını kolayca sağlayabiliyorlardı.¹⁵ Antlaşmanın deniz ile ilgili olan boyutu da Haçlılar için önemli bir avantaj sağlamaktaydı. Çünkü Mısır deniz gücü belki de daha yeni yeni Haçlılar aleyhinde kullanılmaya başlanmıştı. Zaten karadan kuşatılan Haçlı işgali altındaki toprakların denizden de kısıp alınması, dağılma sürecine giren Haçlı krallığı için büyük bir darbe olacaktı. Bu yönüyle düşünüldüğünde savunma durumundaki Haçlılar aslında iyi bir antlaşma yapmışlardı. Çünkü denizde yabancıları da kapsayan saldırmazlık durumu Haçlı krallığına Avrupa’dan gelecek olan desteğin güvenli bir şekilde ulaşmasına imkân tanıyacaktı. Böylece yardım kuvvetleri Mısır’ın deniz gücüne takılmadan rahat bir şekilde Filistin sahillerine geleceklerdi. Antlaşmanın iki yıl süreceğini düşündüğümüzde gelecek olan yardımların Haçlı krallığına büyük bir fayda sağlayacağı muhakkaktı (Runciman, 2008: II, 352). Diğer yandan denizlerdeki saldırmazlık

antlaşması Haçlılar için koruyucu bir kalkan vazifesi görecekti. Haziran 1180 başlarında Beyrut açıklarına gelen bir Mısır donanması, Kudüs Krallığı'yla denizi de kapsayan barış antlaşması imzalandığını öğrenince şartlara uydu ve rotasını antlaşmaya dâhil olmayan Trablus'a çevirdi. Bu aynı zamanda Müslümanların antlaşmaya olan sadakatlerinin göstergesiydi. Fakat bunun Haçlı cenahı için önemli olmadığı söylenmelidir. Çünkü onlar az da olsa toparlandıkları veya Avrupa'dan destek aldıkları zaman, verdikleri sözün hiçbir değeri olmadığını kanıtlamışlardı (Ebû Şâme, 1997: II, 470).

Yukarıdaki alıntıda müellif antlaşmanın her iki taraf için eşit şekilde yapıldığını ve bunun kendileri için kötü bir örnek olduğunu ifade etmektedir. Buna modern haçlı tarihçileri de katılmaktadır (Lane-Poole, 2012: 154-155). Haçlıların Fâtımîlerle yaptıkları antlaşmalar dikkate alındığında bu ifadeler anlaşılabilir. Fakat söz konusu Selahaddin olduğunda bu düşüncenin tartışmaya açık olduğu ifade edilmelidir. Çünkü bu antlaşma Sultanın şahsi olarak Haçlılarla yaptığı ikinci antlaşmaydı ve önceki antlaşmada da Selahaddin, onlara bekledikleri türden bir taviz vermemişti. Yani Willermus'un ifade ettiği gibi bu antlaşma onlar için olumsuz olan ilk antlaşma değil ikincisiydi. Müellif bu ifadeleriyle Selahaddin ile mücadeleye girdiklerinden bu yana yaşadıkları kayıpları görmezden gelmiş olmalıdır.

Antlaşmaya Trablus kontluğu¹⁶ dâhil edilmemişti. Çünkü Haçlıların kendi aralarındaki rekabetleri onların arasına düşmanlık sokmuştu. Muhtemelen Kudüs Krallığı'nda etkin olan kontlar, özellikle Renaud de Châtillon, rakipleri olan Trablus kontu III. Raymond'un zarar görmesini istiyordu. Çünkü antlaşmaya dâhil edilmemesi Selahaddin'in Trablus'a saldıracığı anlamına geliyordu.¹⁷ Dolayısıyla böyle bir çatışma, Raymond'u zayıf düşürecek ve rakiplerine direnemeyecek duruma gelerek onlara teslim olmak zorunda kalmasına yol açacaktı. Böylece Haçlılar, Selahaddin'e karşı birliklerini sağlamış olacaktı. Diğer yandan Selahaddin'in Raymond'a karşı hiçbir harekâta bulunmaması onun rahat hareket etmesine neden olacak ve Sultanın olmadığı zamanlarda bölgede sıkıntılara yol açabilecekti. Fakat Selahaddin bu oyuna gelmedi. Üstelik Anadolu'da çözmesi gereken sorunları vardı. Orada sorunlarla uğraşırken Trablus kontunun serbest hareket etmesine

izin veremezdi. Bu amaçla Raymond'a gözdağı vermek ve onu antlaşmaya zorlamak için kontluğa ait topraklara girip yağma hareketlerinde bulundu. Eşzamanlı olarak Mısır donanması da Trablus sahiline gelmiş, böylece kontluk toprakları hem denizden hem de karadan kuşatma altına alınmıştı. Hem denizden hem de karadan kuşatılan Raymond uzun süre direnemeyeceğini anlayınca Selahaddin'den antlaşma talebinde bulundu. Böylece Raymond istenen noktaya gelmişti. Zaten uğraşacak başka sorunları olan Selahaddin ordusunu daha fazla yormak istemedi ve Raymond'un talebini kabul ederek aynı şartlarda onunla da antlaşma imzaladı (Willermus, 1943: II, 448-449; Lyons-Jackson, 2006: 193).

ANTLAŞMANIN BOZULMASI

Haçlı krallığı için 1180'de Selahaddin ile yapılan antlaşmanın önemi büyüktü. Çünkü Selahaddin hem muhalifleriyle hem de Haçlılarla yaptığı mücadelenin genelinde başarılar elde ediyor ve gücünü gittikçe arttırıyordu. Diğer yandan Kudüs Krallığı, Selahaddin'e karşı giriştiği her teşebbüste büyük kayıplara uğruyor ve yok olma sürecine giriyordu. Buna engel olmanın yolu da antlaşmalar aracılığıyla Selahaddin ile olan çatışmaları azaltıp güç biriktirmeleriydi. Ama Haçlılar böyle bir strateji izlemek yerine gruplara bölünerek Kralı etkilemek veya istediklerini kral seçtirmek için birbirleriyle mücadele edip yıkılış sürecini hızlandırıyordu (Demirkent, 2004: 131-132; Usta, 2008: 193). Sıralanan olumsuzluklar düşünüldüğünde Kudüs Krallığı'nın Selahaddin ile mücadeleye devam etmesi, krallık için beklenen sonun erkene alınması demektir. Dolayısıyla Haçlılar için, antlaşmaya riayet etmekten başka çıkar yol yoktu. Ama Haçlıların her zamanki olumsuz alışkanlıkları burada da nüksetti. Antlaşmaya aldırmayan bir Haçlı donanması Rabûlevvel 577/Temmuz 1181'de Tinnis'e saldırarak Mısırlı tüccarlara ait bir gemiye el koydu (el-Makrîzî, 1997: I, 185). Oysa iki yıl boyunca hem karada hem de denizde yerli ve yabancı müttefikleri de kapsayan antlaşma henüz bir yılını doldurmuştu (Runciman, 2008: II, 352). Burada yaptıkları Haçlıları tatmin etmemiş olmalı ki Cemaziyelahir 577/Ekim 1181'de bu sefer el-Ariş'e akın düzenleyip yağma hareketlerinde bulundular (el-Makrîzî, 1997: I, 187). Haçlıların antlaşmayı bozmaları ilk başlarda Selahaddin'de herhangi bir

tepkiye neden olmadığı görülmektedir. Fakat saldırılar sıklığını ve sürekliliğini arttırınca tepki vermek zorunda kalmıştı.

Haçlılar, yapılan saldırılara Müslümanlar tarafından karşılık verilmediğini gördüklerinde, daha da cesaretlendiler. Özellikle Trablus kontu III. Raymond'a karşı Kraliyet merkezinde güç elde eden Kerek hâkimi Renaud de Châtillon¹⁸ 1181 yılının sonbaharının sonlarında sorumsuzca davranarak antlaşmayı bitiren son adımı attı. Antlaşmaya göre ticaret kervanlarının serbest bir şekilde dolaşmaları Kerek kontunu çileden çıkarıyordu. Nihayet buna dayanamayarak askerlerini topladı ve Dımaşk-Mekke yoluna yakın Teyma vahasına at sürdü. Orada sakin bir şekilde Mekke'ye doğru yoluna devam eden bir kervana saldırarak mallarına el koydu. Bu girişimle Renaud'un asıl hedefinin Medine olduğu akla gelmektedir. Olayı haber alan Selahaddin'in Dımaşk naibi İzzeddin Ferruhsah, birliklerini toplayıp bu azgın düşmanın peşine düştü. Takip edildiğini haber alan Kerek hâkimi hızlı bir şekilde topraklarına geri döndü (el-Bündârî, 2004: 236-237; İbnü'l-Esîr, 2003: X, 105; İbn Vâsıl, 1957: II, 101-102; Runciman, 2008: II, 360-361). Bütün bu girişimler Müslümanlar tarafından, Haçlıların ihanet içinde oldukları ve sözlerini çiğneyip antlaşmayı feshettikleri şeklinde algılandı (Ebû Şâme, 1997: III, 99). İlginçtir ki modern Batılı araştırmacılar Renaud'un bu saldırısını Haleb'i kuşatmakta olan Selahaddin'in kuvvetlerinin dikkatini dağıtmaya yönelik bir hareket olarak yorumlarlar (Hamilton, 2006: IV, 1027). Fakat kroniklerden anlaşıldığı kadarıyla Selahaddin bu esnada Mısır'da dinlenmekteydi (İbn Şeddâd, 1994: 101). Dolayısıyla Suriye'de olmayan birisinin Haleb'i kuşatması anlaşılabilir bir durum değildir. Bölgedeki emîrlerin kendi başlarına böyle bir girişimde bulunmuş olmaları da düşünülemez. Çünkü ordular dağıtılmış, herkes kendi bölgesini koruyabilecek kadar askerle kalmıştı.

Mısır'da bulunan Selahaddin bu gelişmeleri soğukkanlılıkla takip ediyordu. Her zaman olduğu gibi antlaşmaya olan sadakatinden Haçlıların bu hareketlerinin antlaşmayı ihlal olduğunu Kudüs Kralı IV. Baudouin'e bildirmiş ve verilen zararın karşılanmasını talep etmişti. Fakat sözünde durmamak gibi bir alışkanlıkları olan Haçlılar, sükût edip talepleri yerine getirmediler. Özellikle hasta kral bütün ısrarlara rağmen Kerek hâkimi Renaud'a söz geçirememişti.

Antlaşmadan doğan hakları karşılanmayan Selahaddin, 1182'nin başlarında Dimyat açıklarında Haçlılara ait bir hacı gemisine el koydu. Haçlı tarafına, Müslümanlara yapılan saldırıların zararı tazmin edilmediği müddetçe, gemidekilerin esir muamelesi göreceği bilgisi verildi (Runciman, 2008: II, 361). Willermus, Renaud de Châtillon'un yaptığı saldırıları kabul ettiği halde antlaşmanın ihlali konusunda ilginç bir şekilde Selahaddin'i suçlamaktadır (Willermus, 1943: II, 468-469).¹⁹ Bazı modern Batılı Haçlı tarihçileri de Willermus'un yazdıklarını dikkate alarak antlaşmayı ihlal edenlerin Haçlılar olmadığı tezini ileri sürmektedirler (Lyons-Jackson, 2006: 203).²⁰ Fakat hem Willermus'un hem de İslâm tarihçilerinin verdiği bilgiler bunun aksini söylemektedir. Üstelik bu antlaşma bozulduktan sonra Haleb meselesini çözmek için Selahaddin 1182 yılından itibaren Haçlılarla yeni bir antlaşma yapmanın yollarını arıyordu (el-İsfahânî, 1979: V, 2).²¹

Antlaşmanın bozulmasını müteakip Dimaşk'ta Selahaddin'in naibi ve kardeşinin oğlu olan İzzeddin Ferruḫşah, Cemaziyelevvel 578/Eylül 1182'de vefat etti. Onun vefatı ve Selahaddin'in el-Cezîre bölgesinde olması Dimaşk'ı Haçlı saldırılarına açık hale getirdi. Bunun üzerine Selahaddin, emîrlerinden Şemseddin el-Mukaddem'i bölgeyi korumak amacıyla Dimaşk'a gönderdi (İbnü'l-Esîr, 2003: X, 118).²²

SONUÇ

Haçlılarla sıkı bir mücadelenin yapılabilmesi bölgede İslâm birliğinin kurulmasına bağlıydı. Selahaddin bu birliği sağlamak için eline geçen her fırsatı değerlendiriyordu. Çünkü bu birlik sağlanmadığı müddetçe Beytülmakdis'i almanın imkânı yoktu. İşte söz konusu antlaşmalar Selahaddin'i bu amaçlarına götüren önemli araçlardı.

Selahaddin, 1180 yılı antlaşmasından sonra şimdiye kadar hiç eğilemediği Anadolu ve Cezire ile ilgilenmesini sağladı. Özellikle Anadolu Selçuklu Devleti ile Artuklu Beyliği arasında ortaya çıkan sorun Sultana bu fırsatı vermişti. Antlaşmanın verdiği rahatlıkla Anadolu'ya gitti. Göksu Irmağı kıyısında karargâh kurdu. Sultan, haksız olmasına rağmen, himayesine giren Artuklu Beyi Nureddin Muhammed b. Kara Arslan'ı koruma amacındaydı. Onun haksızlığını göz önünde bulunduran Selahaddin kanlı bir sonucun ortaya

çıkmasına razı olmadı. II. Kılıçarslan'ın gönderdiği elçi heyetiyle yapılan görüşmeler olumlu neticelendi. Böylece sorun büyümeden çözülmüş oldu.

Muhtemelen Selahaddin'in, II. Kılıçarslan ile bir çatışmaya girmeye niyeti yoktu. Fakat hem prestij elde etmek hem de II. Kılıçarslan'a gücünü kabul ettirmek için böyle bir girişimde bulunmuş ve istediği neticeyi almıştı. Bu sayede II. Kılıçarslan Selahaddin'in bölgedeki faaliyetlerine ses çıkaramayacaktı. Dolayısıyla Anadolu Selçuklularıyla yapılan antlaşma Cezire bölgesinin, Halep ve Musul şehirlerinin dolaylı olarak Selahaddin'e ait olduğu algısının pekişmesine neden olmuş ve Selahaddin yaşadığı müddetçe Anadolu Selçuklu Devleti bölge ile ilgili emellerini ertelemek zorunda kalmıştı. Nitekim bu antlaşmadan hemen sonra Selahaddin, Anadolu'da sorun çıkaran Ermeniler üzerine bir sefer düzenlemiş ve onlara geri adım attırmıştı.

Bütün bunlar düşünüldüğünde 1180 yılı antlaşmasının bölgede İslâm birliği kurulma sürecine büyük katkılar sağladığı görülecektir. Antlaşma ihlal edildiğinde henüz Halep ve Musul sorunu halledilmemiş olsa bile Sultan bu antlaşmanın verdiği rahatlıkla Haçlıları kuşatan hinterlandı etkisi altına almıştır. Böylece iki yıl sonra bölgeye gittiğinde çevredeki hükümdarların onun yaptıklarına müdahale edebilecek cesareti gösterememişlerdir.

KAYNAKÇA

- Altan, Ebru. (2013). Renaud de Châtillon: Antakya Prinkepsi (1153-1160) Maverayı Ürdün Senyörü (1177-1187). *Tarih Dergisi*. İstanbul: 2012/1. Sayı 55. ss. 1-30.
- Arpa, A. (2015). Rûm Suresi Çerçevesinde Beytûlmakdis'in Fethinin Müjdelenmesi: İbn Berrecân'ın İşârî Tefsir Yorumu. *Beytûlmakdis Araştırmaları Dergisi (Journal of Islamic Jerusalem Studies)*. Sayı:15, ss. 31-44.
- Bahâeddin İbn Şeddâd. (1994). *en-Nevâdirü's-sultâniyye ve'l-mehâsinü'l-Yûsufiyye: Sîretü Salâhuddin*. Thk. Cemaleddin Şeyyâl. Kahire: Mektebetü'l-hancı.
- Cahen, Claude. *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, Çev. Mustafa Daş. İstanbul: Yeditepe.
- Davenport, John. (2003). *Ancient World Leaders: Saladin*. Philadelphia: Chelsea House Publisher.
- Demirkent, Işın. (2004). *Haçlı Seferleri*, İstanbul: Dünya Yayıncılık.
- Ebû Şâme. (1997). *Kitâbü'r-Ravzateyn fi ahbâri'd-devleteyn* (III. cilt). İbrahim ez-Zeybek (Thk). Beyrut: Müessesetü'r-risale.
- Ehrenkreutz, A. S. (1955). The Place of Saladin in the Naval History of the Mediterranean Sea in the Middle Ages. *Journal of the American Oriental Society*. Vol. 75, No. 2 (Apr. Jun.), pp. 100-116.
- Ehrenkreutz, A. S. (1972). *Saladin*. Albany: State University of New York Press.
- el-Bündârî. (2004). *Sene'l-Berki's-Şâmî*. Ramazan Şeşen (Thk). İstanbul: IRCICA.
- el-Makrîzî. (1997). *es-Sülûk li-ma'rifeti düveli'l-mülûk* (I. cilt). Muhammed Abdülkadir Ata (Thk). Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye.
- Gibb, Hamilton. (1973). *The Life of Saladin: From the Works of Imad ad-Din and Baha ad-Din*, Oxford: Clarendon Press.
- Gözütok, Şakir. (2011). Hakkârili Devlet Adamı ve Âlimler. *TAED*. Sayı 46. ss.255-280.

- Hamilton, Bernard. (2000). *The Leper King and His Heirs: Baldwin IV and the Crusader Kingdom of Jerusalem*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hamilton, Bernard. (2006). Reynald of Chatillon (d. 1187). *The Crusades: An Encyclopedia IV*. Ed. by Alan V. Murray, California-CO: ABC-CLIO. pp. 1027-1028.
- Hillenbrand, Carole. (2003). The Imprisonment of Reynald of Chatillon. *Texts, Documents and Artefacts Islamic Studies in Honour of D.S. Richards*, Ed. by Chase F. Robinson. Leiden-Boston: Brill. pp. 82-83.
- Hillenbrand, Carole. (2015). *Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri*. N. Elhüseyni (çev). İstanbul: Alfa Tarih.
- Hindley, Geoffrey. (2011). *Selahaddin*. S. Genç (çev). İstanbul: Doruk.
- Holt, P. M. (2003). *Haçlılar Çağı: 11. Yüzyıldan 1571'e Yakınoğu*. Çev. Özden Arıkan. Tarih Vakfı Yurt Yayınları. İstanbul.
- İbn Vâsıl. (1957). *Müferricü'l-kürûb, fi ahhbâri Benî Eyyûb* (II. cilt). Cemaledin Şeyyâl (Thk). Kahire: Dâru'l-fikri'l-Arabi.
- İbnü'l-Esir. (2003). *el-Kâmil fi't-târih* (X. cilt). M. Yusuf Dukak (Thk). Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiiyye.
- İmâdüddin Kâtib el-İsfahânî. (1979). *el-Berku's-Şâmî* (V. cilt). Ramazan Şeşen (Thk). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Köhler, M. A. (2013). *Alliances and Treaties between Frankish and Muslim Rulers in the Middle East*. P. M. Holt (Trans. By) Leiden-Boston: Brill.
- Küçükşipahioğlu, Birsal. (2007). *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları
- Lane-Poole, Stanley. (2012). *Selahaddin*. N. Damar (çev). İstanbul: Avesta.
- Lock, Peter. (2006). *The Routledge Companion to the Crusades*. London-New York: Routledge.

- Lyons, M. C., Jackson, D.E.P. (2006). *Selahaddin: Kutsal Savaşın Politikaları*. Z. Savan (çev). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Murray, A. V. (2006). Raymond III of Tripoli (d. 1187). *The Crusades: An Encyclopedia* (volume IV). Ed. by. Alan V. Murray. California-Colorado-Oxford. pp. 1007-1008.
- Polat, Ziya. (2015). *Salâhaddin Eyyûbî'nin Haçlı Siyaseti ve Kudüs Haçlı Krallığıyla Yaptığı Antlaşmalar*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Runciman, Steven. (2008). *Haçlı Seferleri Tarihi* (II. cilt). F. Işıltan (çev). Ankara: Türk Tarih Kurumu (TTK).
- Şeşen, R. (2000). *Salâhaddin Eyyûbi ve Devri*. İstanbul: ISAR Vakfı Yayınları.
- Turan, Osman. (2004). *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul: Ötüken.
- Turan, Osman. (2001). *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*. İstanbul: Ötüken.
- Usta, Aydın. (2008). *Müslüman-Haçlı Siyasi İttifakı: Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Uyumaz, Emine. (2002). Türkiye Selçuklu Devleti-Eyyûbî Münasebeti. *Türkler V*. İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları. ss. 86-96.
- Willermus Tyrensis. (1943). *A History of Deeds Done Beyond The Sea* (volume II). Trans. by. Emily Atwater Babcock and A. C. Krey. New York: Columbia University Press.
- Yâkût el-Hamevî. (1977). *Mu'cemül-büldân* (II. cilt). Beyrut: Dar sader.

SONNOTLAR

- 1 Doktora çalışmasından alınan bu metin yeniden gözden geçirilmiştir.
- 2 Giriş kısmı ve Selahaddin Eyyubi'nin hedefleri ve bu hedeflerini gerçekleştirme amacıyla izlediği strateji için bkz: (Polat, 2015: 26-32, 136-138).
- 3 Köhler; Selahaddin ile IV. Baudouin'in 1178 yılında Şam antlaşmasına bağlı kalacaklarını deklare ettiklerini ifade eder. Müellif bu düşüncesini herhangi bir kaynağa dayandırmaz (2013: 228). Diğer yandan Gibb, Avrupa'dan gelen Haçlı birliklerinin yaptıkları saldırılarda antlaşmanın bozulmadığını çünkü bunların antlaşmanın dışında tutuldukları iddiasında bulunur. Aslında bu iddiaların geçerli bir tarafı yoktur. Çünkü antlaşmanın bozulmasının dışardan gelen Haçlılarla herhangi bir alakası yoktur. Antlaşmayı bozanlar Selahaddin'in bölgede olmamasını fırsat bilen ve işgal ettikleri yerlerde artık yerleşik duruma gelen Haçlılar olmuştur.
- 4 Fakih İsa el-Hekkâri'nin biyografisi için bkz. (Gözütok, 2012: 258-259).
- 5 Şeşen, Haçlıların kesin bir zafer kazanamadığını kaydeder. Haçlıların daha ileri gidememesi ve Selahaddin'in kısa sürede toparlanması bu ifadeyi doğrulamaktadır.
- 6 Ebû Şâme iki yüz yetmişden fazla ileri gelen Haçlı'nın esir alındığını ifade eder. III. Raymond hakkında detaylı bilgi için bkz: (Murray, 2006: IV, 1007-1008)
- 7 Aslında 1176 yılından itibaren yapılan ihlallerin devamı demek daha doğru olur. Eğer Şam antlaşmanın yürürlükte olduğu varsayılırsa bu görüş kabul edilebilir. Fakat zaten Şam antlaşma sürdürecektir herhangi bir durum kalmamış, Haçlılar Remle sonrası akınlarını yoğunlaştırmışlardır.
- 8 İbnü'l-Esîr bu dönemde meydana gelen kıtlık hakkında çok etkileyici bilgiler verir. Ona göre: 574/1178 yılında başlayan kıtlık, erzak fiyatlarının aşırı şekilde yükselmesine sebep olmuş, durum giderek ağırlaşınca da bir sonraki yıl veba salgınına dönüşmüş, insanlar açlıktan leş ve benzeri şeyleri yemeye başlamıştı.
- 9 Holt bütün bu çatışmalara rağmen bir önceki ateşkesin geçerliliğini koruduğunu iddia eder. (2003: 55). Eğer ateşkes birbiriyle savaşan tarafların bir müddet silahlarını bırakmalarıysa iki devletin tepesindeki isimlerin katıldığı çatışma ne anlam ifade eder? Üstelik eğer bu ifadeler doğruysa Haçlı Krallığı neden yeni bir antlaşma teklifinde bulunsun ki?
- 10 Ehrenkreutz, Selahaddin'in antlaşma yapmasını kısmen Bağdat halifesinin ölümünden dolayı ortaya çıkan belirsizliğe bağlar (1972: 164). Oysa görüşmelerin uzun süredir devam ettiği bilinmektedir (Köhler, 2013: 229). Müellif bir sonraki sayfada antlaşmanın Haziran 1180'de yürürlükte olduğunu ifade eder.
- 11 Remle kontu olan Baudouin (ö. 1187), İbelin ailesinin ortanca oğluydu. Abisinin Hugh'un ölümünden sonra şehir ona miras kalmıştı. Bir müddet sonra küçük kardeşi Balian ile birlikte krallığın en nüfuzlu şahısları haline

- geldiler. Baudouin, Kudüs Kralının dul olan kardeşi Sibylle ile nişanlanmış fakat hemen ardından Mercu'l-Uyun savaşında esir düşmüştü (Runciman, 2008: II, 354).
- 12 Eyyübî-Selçuklu, Eyyübî-Artuklu münasebetleri için bkz: (Uyumaz, 2002: V, ss. 86-96; Turan, 2004: 236-239; Turan, 2001: 180-186).
- 13 İbn Cübeyr Haleb hakkında şunları ifade eder: Önemli ve ünlü bir kenttir. Burayı elde etmek için yanıp kavrulan nice sultan gelip geçmiştir. Nice savaşlar yapılmış, nice çarpışmalar yaşanmıştır. Bir benzeri bulunmayan, oldukça yüksek, teslim alınması, ele geçirilmesi imkânsız bir kalesi var. Büyük bir sütun ve yerden yüksek yuvarlak bir masa gibidir (2008: 184). Haleb'in alınması ile ilgili tartışmalar için bkz: (Arpa, 2014: ss. 205-219).
- 14 Lyons-Jackson, Selahaddin'in hem Selçuklularla hem de Haçlılarla eşzamanda baş edemeyeceği için barış istemek zorunda kalışını samimiyetsizlik olarak ifade etmektedir (2006: 181). Oysa yukarıda açıklandığı gibi Selahaddin, Anadolu Selçuklu devletiyle mücadele etmek için Haçlı yardımını talep etmiyordu. Aksine böyle bir durumu bir Müslüman olarak zül addediyordu. O sadece Haçlıları birliği sağlama esnasında mümkün olduğu kadar kenarda tutmaya çalışıyordu. Çünkü Selahaddin bu şekilde davranmasaydı, yani antlaşma yapmasaydı, muhalif emirler Haçlılarla her an ittifak yapıp Selahaddin'e saldırabilir böylece İslâm birliği düşüncesi sadece hayal olurdu.
- 15 Selahaddin'in deniz gücü ile ilgili bir değerlendirme için Bkz. (Ehrenkretz, 1955: pp. 100-116).
- 16 Trablus kontluğu hakkında detaylı bilgi için bkz: (Küçükşipahioğlu, 2007).
- 17 Son dönemde yapılmış bazı çalışmalarda III. Raymond'un antlaşmayı imzalamayı ret ettiği ifade edilir (Lock, 2006: 66).
- 18 Renaud de Châtillon 1160 veya 1161'de Nureddin tarafından esir alındı ve Haleb zindanına atıldı. Nureddin'in ölümünden sonra ortaya çıkan anlaşmazlıklar sonucu Selahaddin Haleb'i kuşatınca muhasara altındakiler onu ve Urfa kontu III. Joscelin'i Selahaddin'e saldırmaları şartıyla serbest bıraktılar. İbnü'l-Esîr ve Willermus onun büyük miktarda fide karşılığı serbest bıraktığını kaydederler. (İbnü'l-Esîr, 2003: X, 68; Willermus, 1943: II, 414; Hamilton, 2006: IV, p. 1027; Hillenbrand, 2003: pp. 82-83; Altan, 2013: ss. 1-30).
- 19 Müellife göre Selahaddin, Haçlıların özgür bir şekilde topraklarından geçmelerini hazmedemiyordu bunun için de antlaşma yaptığından dolayı pişmandı. Dolayısıyla antlaşmayı bozmak için Haçlı gemisinin batırıldığını ve Selahaddin'in kabulü imkânsız isteklerde bulunduğunu fakat taleplerin reddedilmesi üzerine antlaşmayı bozduğunu söylemektedir. Bu açıklamalar Selahaddin'in alışıldık güvenilirliğine tezat olduğu gibi aynı yerde Renaud de Châtillon ile ilgili söyledikleriyle de çelişiyor. Çünkü yazar Renaud'un gemi olayından önce bir yağma akınına çıkıp bazı Müslümanları esir aldığını kabul etmektedir.

- ²⁰ Müellifler Selahaddin'in gemi olayında haksız olduğunu ve İslâm tarihi kaynaklarında Renaud de Châtillon ile ilgili söylenenlerin mazeret üretme olarak değerlendirmektedirler. Oysa bir üstteki notta ifade edildiği gibi Willermus bile Kerek hâkiminin yaptıklarını kabul ediyor. Buna rağmen müelliflerin böyle bir sonuca varmaları birçok soru işareti barındırmaktadır.
- ²¹ Selahaddin'in bu teşebbüsleri bile antlaşmanın bozulduğunun ve antlaşmayı devam ettirmek isteyen kim olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.
- ²² Selahaddin'in ailesi ve diğer emîrleri arasında en güvendiği şahıstı. İbnü'l-Esîr onun cesaretini, cömertliğini, alçak gönüllülüğünü ve ilmini övmüştür.

